

ISSN: 2618-6187

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/anasay>

©Open Access

KIRIM VE KAFKASYA'DAN BALKANLARA GÖÇLER (1860–1865) MIGRATIONS FROM CRIMEA AND THE CAUCASUS TO THE BALKANS (1860–1865)

Kadir DEMİREL*

Article Info

Mehmet Çetinkaya, *Kırım ve Kafkasya'dan Balkanlara Göçler (1860–1865)*, Divan Kitap, 2025, 256 s., ISBN: 9786259581705

Son yıllarda Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına yönelik göçler üzerine yapılan çalışmalar hem metodolojik hem de tematik açıdan belirgin bir genişleme göstermektedir. Nitekim İngilizce literatürde Vladimir Hamed-Troyansky (2024), Ella Fratanuono (2024) ve Veronika Tsibenko (2022) gibi araştırmacıların çalışmaları, göç olgusunu sadece zorunlu yer değiştirme bağlamında ele almakla sınırlı kalmayıp, imparatorluk politikaları, mültecilik rejimleri ve nüfus mühendisliği gibi daha geniş teorik çerçeveler içinde değerlendirmektedir. Bu çalışmalar, özellikle Osmanlı Devleti'nin göç yönetimini kurumsal, hukuki ve idari boyutlarıyla analiz ederek literatüre yeni kavramsal açılımlar kazandırmaktadır. Benzer şekilde son dönemde yapılan çalışmalar, göç süreçlerini devletler arası bir perspektifle ele alarak Rusya ve Osmanlı arasındaki etkileşimleri, sınır politikalarını ve uluslararası dinamikleri de tartışmaya dahil etmektedir.

Türkçe literatürde de dikkat çekici bir artış söz konusudur. Fuat Dündar (2021), Elbruz Aksoy (2022), Veysel Cem Urhan (2022) ve Mehmet Çetinkaya (2023; 2025b) gibi araştırmacıların çalışmaları, özellikle Osmanlı Devleti'nin muhacir politikaları, iskân uygulamaları ve toplumsal dönüşüm süreçlerine odaklanarak alanın derinleşmesine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda yerel ve bölgesel ölçekli çalışmaların artması, göç olgusunun mikro tarihsel düzeyde de incelenmesine imkân tanımaktadır. Ayrıca son dönemde yapılan çalışmaların, arşiv belgelerine dayalı ampirik analizleri teorik tartışmalarla birleştirmesi, literatürün hem nitelik hem de nicelik bakımından zenginleştiğini göstermektedir.

Genişleyen literatür içerisinde öne çıkan çalışmalardan biri de Mehmet Çetinkaya'nın *Kırım ve Kafkasya'dan Balkanlara Göçler (1860-1865)* adlı eseridir. Eser, Osmanlı göç tarihinin belirli bir zaman dilimini derinlemesine inceleyen, arşiv temelli ve analitik yaklaşımıyla dikkat çeken bir akademik çalışmadır. Yazarın Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde hazırladığı yüksek lisans tezinin geliştirilmiş ve Türkçeye uyarlanmış hâli olan bu eser, özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya kaldığı yoğun göç hareketlerini Balkan coğrafyası bağlamında ele alması bakımından literatürde özgün bir yere sahiptir. Çalışma hem göç olgusunun nedenlerini hem de bu göçlerin Osmanlı idari yapısı, toplumsal düzeni ve ekonomik dengeleri üzerindeki etkilerini bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmektedir.

Kitap Tanıtımı

Geliş Tarihi: 29/04/2026

Kabul Tarihi: 23/07/2026

Atıf

Demirel, K. (2026). Kırım ve Kafkasya'dan Balkanlara Göçler (1860–1865) (Kitap Tanıtımı). *Anasay*, 34, 358–361.

Book Reviews

Received: 29/04/2026

Accepted: 23/07/2026

Cite this article as:

Demirel, K. (2026). Migrations from Crimea and the Caucasus to the Balkans (1860–1865) (Book Review). *Anasay*, 34, 358–361.

* Uzman, Türk Tarih Kurumu, Kurum Arşivi Müdürlüğü, e-mail: kdemirel@ttk.gov.tr, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-5062-1927>.

Eserin temel problematiği, 1860-1865 yılları arasında Kırım ve Kafkasya'dan Osmanlı Balkanlarına yönelen göçlerin hangi dinamikler çerçevesinde gerçekleştiği ve Osmanlı Devleti'nin bu süreçte nasıl bir iskân politikası geliştirdiği sorularına dayanmaktadır. Bu bağlamda yazar, göç olgusunu tek başına demografik bir hareketlilik olarak ele almak yerine, ekonomik, siyasi, çevresel ve sosyal faktörlerin birleşiminde şekillenen çok boyutlu bir süreç olarak değerlendirmektedir. Nitekim eserin giriş bölümünde göçün ortaya çıkışında etkili olan bu unsurlar teorik bir çerçeve içerisinde tartışılmaktadır. Göçün meydana gelmesinde gerekli ve yeterli sebeplerin arasındaki ayrım vurgulanarak konunun analitik temeli oluşturulmaktadır. Bu yaklaşım, çalışmanın yalnızca tarihsel bir anlatı sunmakla kalmayıp aynı zamanda kavramsal bir çerçeve de geliştirdiğini göstermektedir (ss. 11-13).

Çalışma, giriş ve sonuç bölümleri dışında üç ana bölümden oluşmaktadır. Bu yapı, konunun sistematik bir şekilde ele alınmasını sağlamakta ve okuyucuya kronolojik ve tematik bir bütünlük sunmaktadır. İlk bölümde göçlerin tarihsel arka planı detaylı biçimde incelenmektedir. Bu bölümde özellikle Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı sonrasında başlayan göç hareketleri, Rusya'nın bölgedeki demografik ve siyasi politikaları ile ele alınmaktadır. Rus yönetiminin Kırım ve Kafkasya'daki Müslüman nüfus üzerindeki baskıcı uygulamaları, toprak politikaları ve güvenlik endişeleri, göçlerin temel itici faktörleri olarak analiz edilmektedir. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti'nin bu göçleri kabul etme nedenleri de değerlendirilmektedir. Özellikle nüfus kaybı yaşayan imparatorluğun tarımsal üretimi artırma ve sadık bir Müslüman nüfus oluşturma hedefleri üzerinde durulmaktadır.

Birinci bölümün önemli katkılarından biri, göçlerin zorunlu bir süreç olmakla beraber yönlendirilmiş bir hareketlilik olarak ele alınmasıdır. Yazar, özellikle Tatar göçlerinin arkasındaki iktisadi, dini ve asayiş temelli motivasyonları ayrıntılı biçimde inceleyerek, göçmenlerin karar alma süreçlerine de ışık tutmaktadır. Bu çerçevede Rusya'nın uyguladığı toprak politikaları, serflik benzeri uygulamalar ve dini baskılar, göç kararını etkileyen temel unsurlar olarak ortaya konulmaktadır. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin sunduğu ekonomik imkânlar, dini özgürlük ortamı ve sosyal güvenlik, çekici faktörler olarak değerlendirilmektedir. Bu analiz, göç olgusunun çift yönlü dinamiklerini anlamak açısından önemli bir katkı sunmaktadır.

İlk bölümde ayrıca Osmanlı Devleti'nin göç yönetiminde kurumsallaşma süreci ele alınmakta ve bu bağlamda Muhacirin Komisyonu'nun kuruluşu, işleyişi ve faaliyetleri ayrıntılı biçimde incelenmektedir. Muhacirin Komisyonu'nun, göçmenlerin kayıt altına alınması, sevk ve iskân işlemlerinin düzenlenmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması gibi konularda merkezi bir rol üstlendiği ortaya konulmaktadır. Yazar, bu kurumsallaşma sürecinin Osmanlı bürokrasisinin modernleşme eğilimleriyle de ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Bu yönüyle eser, göç tarihinin yanı sıra Osmanlı idari yapısının dönüşümüne de ışık tutmaktadır (ss. 19-49).

İkinci bölüm, eserin ana odağını oluşturmakta ve 1860-1865 yılları arasındaki göç ve iskân sürecini detaylı biçimde ele almaktadır (ss. 49-150). Bu bölümde göçmenlerin Osmanlı topraklarına taşınması, karşılaştıkları zorluklar ve Balkanlarda yerleştirilmeleri süreci detaylandırılmaktadır. Özellikle göçmenlerin İstanbul'daki durumları, nakliye sorunları ve iskân bölgelerinin belirlenmesi gibi konular, arşiv belgelerine dayalı olarak analiz edilmektedir. Yazar, göç sürecinin salt bir yer değiştirme olmanın yanı sıra ciddi lojistik ve idari sorunları beraberinde getiren karmaşık bir süreç olduğunu göstermektedir.

Bu bölümde ayrıca Osmanlı Devleti'nin iskân politikaları kapsamlı şekilde ele alınmaktadır. Göçmenlere arazi tahsisi, tarımsal üretime kazandırılmaları ve yerel halk ile ilişkileri gibi konular detaylandırılmaktadır. Yazar, Osmanlı iskân politikasının belirli bir plan çerçevesinde yürütülüp yürütülmediği sorusuna da cevap aramakta ve bu politikanın zaman içerisinde değişen koşullara bağlı olarak şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu minvalde iskân politikalarının hem ekonomik hem de güvenlik temelli amaçlar taşıdığı vurgulanmaktadır (ss. 130-138).

İkinci bölümde dikkat çeken bir diğer husus, Kafkas göçleri ve Çerkes sürgününün ele alınış biçimidir. Yazar, 1864 Çerkes sürgününü zorunlu göç kategorisi içerisinde değerlendirerek, bu olayın Osmanlı göç politikaları üzerindeki etkilerini incelemektedir. Bu çerçevede göçlerin yoğunlaşmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya kaldığı idari ve mali zorluklar da analiz edilmektedir. Böylece çalışma, belirli bir göç hareketini ve bu hareketin yarattığı sistemik etkileri de ortaya koymaktadır.

Üçüncü bölüm ise göçlerin sosyal boyutuna odaklanmaktadır (ss. 151-220). Bu bölümde muhacirlerin karşılaştığı sorunlar kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Özellikle vergi ve askerlik muafiyetleri, vatandaşlık süreçleri, sağlık problemleri ve asayiş sorunları analiz edilmektedir. Yazar, muhacirlere tanınan ayrıcalıkların hem onların uyum sürecini kolaylaştırmayı amaçladığını hem de devletin

bu nüfusu stratejik bir unsur olarak gördüğünü göstermektedir. Bununla birlikte, bu ayrıcalıkların yerel halk ile muhacirler arasında çeşitli gerilimlere yol açtığı da vurgulanmaktadır.

Bu bölümde ayrıca muhacirlerin karşılaştığı sağlık sorunları, iskân problemleri ve sosyal uyum süreçleri gibi konular da incelenmiştir. Özellikle salgın hastalıklar, yetersiz barınma koşulları ve ekonomik sıkıntılar, göçmenlerin yaşamını zorlaştıran başlıca unsurlar olarak ortaya konulmaktadır (ss. 197-211). Yazar, devletin bu sorunlara karşı aldığı önlemleri de değerlendirerek, Osmanlı idaresinin kriz yönetimi kapasitesini analiz etmektedir. Bu bağlamda çalışma, göçlerin sadece devlet politikaları açısından değil bireylerin yaşam deneyimleri açısından da ele alınmasını sağlamaktadır.

Eserin metodolojik açıdan en güçlü yönlerinden biri, geniş ve çeşitli birincil kaynak kullanımına dayanmasıdır. Yazar, Osmanlı arşivlerinde yer alan çok sayıda belgeyi inceleyerek çalışmasını sağlam bir zemine oturtmuştur. Sadaret Mektubî Kalemi yazışmaları, Meclis-i Vâlâ belgeleri ve İrade-i Dahiliye kayıtları gibi farklı türde vesikalar, çalışmanın temel kaynaklarını oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra arzuhalles ve dönemin gazeteleri gibi kaynaklar da kullanılarak hem devletin resmi bakış açısı hem de muhacirlerin deneyimleri ortaya konulmuştur. Bu çok yönlü kaynak kullanımı, çalışmanın analitik derinliğini artırmakta ve elde edilen bulguların güvenilirliğini güçlendirmektedir.

Çalışmanın literatüre katkısı, özellikle Balkanlara yönelik göç hareketlerini merkeze alması bakımından oldukça önemlidir. Mevcut literatürde Kırım ve Kafkas göçlerinin genellikle Anadolu bağlamında incelendiği görülmektedir (Saydam, 1997; Cuthell, 2005; Hacısalıhoğlu, 2014). Bu nedenle Balkanlara yapılan göçlerin çoğu zaman ihmal edildiği söylenebilir. Çetinkaya'nın çalışması ise bu eksikliği gidererek, Balkan coğrafyasını merkeze alan bütüncül bir analiz sunmaktadır. Ayrıca Kırım ve Kafkas göçlerinin birbirini takip eden ve iç içe geçmiş süreçler olarak birlikte ele alınması, çalışmanın bütüncül bir bakış açısı geliştirmesine olanak tanımaktadır.

Eserin bir diğer önemli katkısı, göç olgusunu hem makro hem de mikro düzeyde incelemesidir. Arzuhalles gibi bireysel anlatılar içeren kaynakların kullanılması, muhacirlerin yaşadığı zorlukların ve beklentilerin daha somut biçimde ortaya konulmasını sağlamaktadır. Bu yaklaşım, çalışmaya insani bir boyut kazandırmakta ve okuyucunun göç sürecini daha iyi anlamasına katkıda bulunmaktadır.

Bununla birlikte eserin bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Çalışmanın belirli bir zaman dilimi ile sınırlı olması, daha geniş bir tarihsel perspektif sunulmasını kısıtlamaktadır. Ancak bu durum, aynı zamanda çalışmanın etrafı analiz yapabilmesine olanak tanıyan bir tercih olarak da değerlendirilebilir. Ayrıca Balkanlar içerisindeki farklı bölgeler arasındaki karşılaştırmalı analizlerin daha ayrıntılı yapılması, çalışmanın kapsamını daha da zenginleştirebilir.

Sonuç olarak, Mehmet Çetinkaya'nın *Kırım ve Kafkasya'dan Balkanlara Göçler (1860–1865)* adlı eseri, Osmanlı göç tarihi, iskân politikaları ve XIX. yüzyıl Balkan tarihi üzerine yapılan araştırmalar açısından önemli bir başvuru kaynağı niteliği taşımaktadır. Arşiv belgelerine dayanan sağlam metodolojisi, sistematik kurgusu ve analitik değerlendirmeleriyle eser, alan yazınına özgün ve kalıcı katkılar sunmaktadır. Göç olgusunu demografik bir hareketlilik olmanın ötesinde siyasi, sosyal, ekonomik ve idari boyutlarıyla çok yönlü bir çerçevede ele alması, çalışmayı tarih disiplininin ötesine taşıyarak sosyal bilimlerin farklı alanlarında çalışan araştırmacılar için de değerli bir kaynak hâline getirmektedir. Bu yönüyle eser, hem literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmakta hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun XIX. yüzyılda yaşadığı dönüşüm sürecinin daha kapsamlı ve tafsilatlı bir biçimde anlaşılmasına önemli katkılar sağlamaktadır.

Etik Beyan/ Ethics Statement

“Kırım ve Kafkasya'dan Balkanlara Göçler (1860–1865).” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır. Makale, Etik Kurulları Yayın Etiği Komitesinin (Committee on Publication Ethics-COPE) yazar, hakem ve editörler için belirtilen kurallardan yararlanılarak oluşturulmuş olan Anasay dergisi etik kuralları çerçevesinde yazılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Bağımsız, çift-kör hakemlik.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Komite Onayı: Etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. Teşekkürler: Bu çalışma için teşekkür beyanı bulunmamaktadır. Yapay Zekâ Beyanı: Yapay zeka aracı yalnızca destekleyici olarak dil düzenleme amacıyla etik kurallara uygun biçimde kullanılmıştır.
Peer-review: Externally peer-reviewed. Double-blind Conflict of Interest: The author declares that they have no competing interest Financial Support: The author declared that this study has received no financial support Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required. Acknowledgments: The authors have no acknowledgments to declare. AI Declaration: The AI tool has been used solely for language editing, in accordance with ethical guidelines.

KAYNAKLAR/REFERENCES

- Aksoy, E. (2022). *Beyaz Köleler: Son Sesler*. İletişim Yayınları.
- Çetinkaya, M. (2023). Kafkasya'dan Lazistan Sancağı'na Göçler (1864-1867). *İran ve Turan Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 6(10), 76–106.
- Çetinkaya, M. (2025a). *Kırım ve Kafkasya'dan Balkanlara Göçler (1860-1865)*. Divan Kitap.
- Çetinkaya, M. (2025b). Osmanlı Muhacir Politikalarının Taşra Uygulamaları Bağlamında Kırım ve Kafkasya Göçleri: 1860–1866 Yıllarında Gelibolu Sancağı Örneği. *Küllîye*, 6(3), 410-434.
- Dündar, F. (2021). *Hicret, Dîn ü Devlet: Osmanlı Göç Politikası (1856-1908)*. İletişim Yayınları.
- Fratantuono, E. (2024). *Governing Migration in The Late Ottoman Empire*. Edinburgh University Press.
- Hacısalihoglu, M. (Ed.). (2014). *1864 Kafkas Tehciri: Kafkasya'da Rus Kolonizasyonu, Savaş ve Sürgün*. Balkar & IRCICA.
- Hamed-Troyansky, V. (2024). *Empire of Refugees: North Caucasian Muslims and The Late Ottoman State*. Stanford University Press.
- Saydam, A. (1996). *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*. Türk Tarih Kurumu.
- Tsibenko, V. (2022). The Lost Circassia and The Found Circassians: Caucasian Migration to The Ottoman Empire. *Türkiyat Mecmuası*, 32(1), 405-431.
- Urhan, V. C. (2021). Kosova'ya Yapılan Çerkes Göçü ve İskânı (1864-1865). *Belleten*, 85(304), 991-1024.